

ELŐSZÓ

Meggyőzés és gyógyítás: két olyan fogalom, amely mindenki életében fontos szerepet kap. Az emberi kultúra pedig évezredek óta azt bizonyítja, hogy a kettő viszonyában és annak értelmezésében nélkülözhetetlen: a NYELV.

Ez a könyv a főcím három fogalma mentén azt a célt tűzi ki, hogy a meggyőzést a megismerés, a társas-kulturális meghatározottság felől, abból kiindulva közelítse meg, modellálja, és írja le egy konkrét szövegtípusban, a 16–17. századi orvosi receptben. Ehhez a vállalkozáshoz elméleti keretként a funkcionális kognitív nyelvszemlélet kínálkozik, amely lehetővé teszi, hogy a nyelvről és a világról való tudásunkat ne válasszuk el élesen egymástól; továbbá hogy a nyelvről egyszerre mentális és szociokulturális teljesítményként, tevékenységként gondolkodhassunk. Ebben a keretben a történeti szövegek éppúgy kommunikatív és megismerési események, illetve azok lenyomatai, termékei, mint a mai diskurzusok.

A meggyőzés kutatása több ezer éves hagyományokra tekint vissza, és a mai napig virágkorát éli. Jelen kötet – építve a retorikai, nyelvészeti és pszichológiai kutatásokra – a meggyőzés műveleteinek funkcionális kognitív megközelítésű leírására vállalkozik. A meggyőzés leírásában központi szerepet kap többek között a figyelem, a beszédaktus, a szövegtípus, az attitűd és az érték fogalma. Megkerülhetetlen továbbá a meggyőzés explicit és implicit jellegével összefüggésben a kommunikációs stratégia kérdése. Jelen kötet a meggyőzést dinamikus folyamatként, stratégiai cselekvésként értelmezi; a megismerésből és a kommunikációból kiindulva mutatja be azokat a műveleteket, amelyek ezen cselekvés(ek) megvalósításában szerepet kapnak. Így a modern kori gyógyítás számos szövegtípusából származó példán keresztül értelmezem újra és alkalmazom is egyúttal a polarizálás, az intenzifikálás, a metaforizáció, a perspektíválás, az interperszonális közelítés-távolítás, valamint a pozicionálás műveleteit. Ezek áthatják a meggyőző kommunikációt, gyakran egymással összekapcsolódva, különböző konstruálási mintázatokban jelennek meg a beszédhelyzet tényezőivel szoros összefüggésben.

A meggyőzés és a gyógyítás kapcsolata számos történeti és modern kori orvosi szövegtípusban fellelhető. Az írásos, magyar nyelvű orvosi irodalom kezdeti szakaszában, a 16–17. században az egyik legjellegzetesebb gyógyításhoz kötődő szövegtípusban, a receptben is jól dokumentálható ez a kapcsolat, ahogy ezt jelen kötet több mint 10 000 szövegen alapuló empirikus kutatása is mutatja. A mindennapi receptgyűjteményeket és orvosi könyveket forrásként használó szoftveres vizsgálat egyrészt bemutatja azokat a jellemző fogalmi-nyelvi kategóriákat, amelyek a receptekben megjelennek (ilyen például az ÁLTALÁNOS POZITÍV ÉRTÉK, a FOKOZOTTSÁG, a KIPRÓBÁLTSÁG, a HITELESSÉG, az ÉRZELMI BEVONTÁS stb.); másrészt kitér ezek együttes előfordulására, mintázataira, a korabeli szöveg-hagyománnyal való kapcsolatukra; valamint a meggyőzés műveleteinek és a fogalmi-nyelvi kategóriáknak az összefüggéseire. Az empirikus kutatás számos

hozadékkal bír: egyrészt hozzájárul a meggyőzés kognitív nyelvészeti leírásához; másrészt szociokulturális meghatározottságában mutatja be és írja le egy konkrét, történeti szövegtípusban a meggyőző funkció nyelvi mintázatait, amellyel a történeti pragmatikai kutatásoknak egy sajátos szeletét adja; harmadrészt rávilágít, hogy a történeti szövegek és a bennük lévő funkciók is vizsgálhatók kommunikatív eseményként, működésként; negyedrészről mindehhez módszertani példát is ad, amely más kutatásokban is alkalmazható.

A kötet – múlt és jelen között kapcsot teremtve – betekintést ad a magyar orvosi nyelv alakulástörténetébe. Továbbá rámutat arra, hogy a funkcionális kognitív pragmatikai megközelítés a történeti szövegek és a bennük fellelhető funkciók megragadására – mind elméleti, mind gyakorlati szempontból – éppúgy alkalmas keretet ad, mint a jelenkor szövegei esetében.

Ezekkel a célkitűzésekkel összefüggésben a kötet felépítése a következő: A bevezető fejezet (1.) kitér a gyógyítás és meggyőzés kapcsolatára, valamint a pragmatika és a történetiség viszonyára. A 2. fejezet a gyógyítás 16–17. századi jellemzőit, szociokulturális hátterét, valamint a korabeli gyógyítás egyik fő szövegtípusát, a receptet ismerteti. A 3. rész a meggyőzéshez kötődő elméleti összefoglalót tartalmazza. Ebben kiemelt szerepet kap a meggyőzésnek mint kommunikatív stratégiai cselekvésnek a pragmatikai megközelítése, amely megalapozza a meggyőzés műveleteinek bemutatását (4.). Ezt a két elméleti fejezetet követi a legterjedelmesebb 5. rész, amely részletesen mutatja be az empirikus vizsgálat anyagát, módszerét, a meggyőző szándék nyelvi reprezentációit és mintázatait a 16–17. századi receptekben. Kitér továbbá a meggyőző hatás kérdésére is. Végezetül a kötet összefoglalással és kitekintéssel zárul (6.), a tartalmi részeket pedig két részből álló függelék követi.

Jelen kötet elkészítése során számos ember segítette a munkámat. Hálaival tartozom Keszler Borbálának és Tolcsvai Nagy Gábornak, akiknek ösztönzésére 2007-ben elkezdtem az orvosi receptekhez kapcsolódó kutatásaimat. Hálásan köszönöm szakmai lektoraimnak, Brdar-Szabó Ritának, Simon Gábornak és Tátrai Szilárdnak előre vivő megjegyzéseiket. Ezúton szeretnék köszönetet mondani az ELTE BTK Stíluskutató csoportjának és a DiAGram Funkcionális nyelvészeti műhely tagjainak, akik évek óta kísérik figyelemmel tudományos munkámat, és értékes gondolataikkal e kötet megírásához is hozzájárultak. Külön köszönöm Domonkosi Ágnesnek, Hámori Ágnesnek, Kugler Nórának, Laczkó Krisztinának építő megjegyzéseiket, észrevételeiket; továbbá Schirm Anitának a korábbi kéziratához fűzött hasznos javaslatait; Kaló Zsuzsának az Atlas.ti program használatában nyújtott segítségét; Ballagó Juliának a nyelvészeti validálásban való részvételét. Hálásan köszönöm Kövecses Zoltánnak a Kulturális Nyelvészet Doktori Programon belüli folytatott szakmai beszélgetéseket. Inspiráló közeget teremtett számomra a történeti szövegek elemzésekor a Magyar orvosi nyelvi korpusz középmagyar alkorpuszának előkészítése. A projekt az MTA TKI és a PPKE ITK posztdoktori pályázat keretén belül Prószéky Gábor támogatásával zajlott, akinek ezúton is köszönöm a támogatását. A korpusz átírási munkálataiban Kocsis Zsuzsanna, Kocsis Réka, valamint a Károli Gáspár Református Egyetemen működő Orvosi nyelvi diákműhely mesterszakos hallgatói: Kornis-Balotay Boglárka, Mogyorósi Kamilla, és Skordai Anna működtek közre. A kéziratokhoz kapcsolódó átírásban nagy szakmai és emberi támaszt jelentett számunkra S. Sárdi Margit több évtizedes tapasztalata a 16–18. századi receptirodalomra vonatkozóan.